

Η Ελληνική Γλώσσα από τον Όμηρο ως τον Κοράη

/ Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός

όμηρος

Image not found or type unknown

Με την εισήγησή μου αυτή θέλω να παρουσιάσω με απλό τρόπο, χωρίς πολλές ορολογίες και λεπτομέρειες, την ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Δεν κάνω διακρίσεις σε αρχαία, μεσαιωνική, νέα, γιατί συντάσσομαι με την άποψη ότι η γλώσσα μας εδώ και τρεισήμισι χιλιάδες χρόνια είναι μία και ενιαία – η ελληνική. Ελπίζω να το δείξω με το κείμενό μου.

Παλιότερα στο Γυμνάσιο διδασκόταν η ιστορία της ελληνικής γλώσσας από το εγχειρίδιο “Επιτομή της Ιστορίας της Ελληνικής γλώσσας” του Δημητρίου Ε. Τομπαΐδη. Από το βιβλίο αυτό θα πάρουμε κάποια στοιχεία.

Περίοδοι της γλωσσικής μας ιστορίας:

1400 π.Χ. – 323 π.Χ. Αρχαία ελληνική

323 π.Χ. – 395 μ.Χ. Ελληνιστική ή αλεξανδρινή κοινή

395 μ.Χ. – 1453 Βυζαντινή

1453 – 1821 Εποχή τουρκοκρατίας

1821 – σήμερα Νέα ελληνική

Η γλώσσα είναι όργανο επικοινωνίας και έκφρασης. Η επικοινωνία και η έκφραση πραγματοποιείται με το Λόγο.

Λέγοντας ‘λόγος’ αναφερόμαστε στην Ομιλία και στη Σκέψη, που είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Το ένα εξαρτάται από το άλλο. Η ‘αναπτυγμένη’ σκέψη προϋποθέτει εξίσου ‘αναπτυγμένη’ ομιλία – λέξεις και έννοιες αντίστοιχες.

Ως όργανο επικοινωνίας, αφού αλλάζει και εξελίσσεται η κοινωνία, αλλάζει και εξελίσσεται και η γλώσσα. Να έχουμε, όμως, υπόψη ότι η έννοια της αλλαγής και της εξέλιξης δεν κρύβει αξιολογικό χαρακτήρα ούτε βελτίωση.

Βασικό στοιχείο της γλώσσας είναι η αρχή της οικονομίας: δήλωση απεριόριστων σημασιών με περιορισμένα φωνήματα. Οι ήχοι / φωνήεντα και σύμφωνα που εκφέρει ο άνθρωπος συνδυαζόμενα μπορούν να δημιουργήσουν απεριόριστο αριθμό λέξεων.

Κύρια χαρακτηριστικά του λόγου είναι η σαφήνεια, η συντομία και η ακρίβεια, ενώ για λογοτεχνία / τέχνη του λόγου μιλούμε όταν επιδιώκεται επιπλέον αισθητική ικανοποίηση και νοηματική πληρότητα.

Εξέλιξη της γλώσσας υπάρχει (σχηματικά) σε τέσσερα επίπεδα: φωνητικό, μορφολογικό, συντακτικό, λεξιλογικό. Η καθημιά αλλαγή πραγματοποιείται στο κάθε επίπεδο με διαφορετική συχνότητα ή ταχύτητα.

Βασικό στοιχείο είναι η αλλαγή της προφοράς των λέξεων, της αξίας των φωνημάτων. Το η πχ αλλιώς διαβαζόταν στον Όμηρο, αλλιώς στον Επίκουρο, αλλιώς στην Άννα Κομνηνή. Βλέπουμε σε κάθε εποχή γραμμένη την ίδια λέξη, αλλά διαβάζεται με διαφορετικό τρόπο.

Εξελίσσεται η γλώσσα συνεχώς, όχι όμως και η γραφή.

Η ελληνική γραφή εδώ και τρεις χιλιάδες χρόνια γίνεται φωνητική : κάθε φθόγγος / ήχος σημειώνεται με ένα γράμμα. Η φωνητική γραφή είναι μια επαναστατική καινοτομία.

Ο τρόπος που γράφαμε δεν ήταν στην αρχή όπως ο σημερινός, σε κάθε σειρά ξεκινάμε από τα αριστερά προς τα δεξιά. Παλιά είχαμε τη βουστροφηδόν γραφή- όπως οργώνουν τα βόδια: στην πρώτη σειρά από δεξιά προς τα αριστερά, στη δεύτερη από τα αριστερά προς τα δεξιά κοκ.

Αρχικά η γραφή ήταν κεφαλογράμματη, ενώ η μικρογράμματη γενικεύεται από τον 9ο μ.Χ. αιώνα και μετά.

Τώρα πλέον η γραφή δεν είναι εντελώς φωνητική. Ορισμένα φωνήεντα και σύμφωνα άλλαξαν, πχ το ω διαβάζεται πλέον [ο], το η διαβάζεται [ι], το β δεν διαβάζεται [μπ] αλλά [β] κλπ. Έτσι έχουμε πλέον ιστορική ορθογραφία, δηλαδή αλλιώς γράφουμε και αλλιώς προφέρουμε / διαβάζουμε.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ζήτημα της προφοράς με βάση την προσωδία και του ανάλογου τονισμού.

Λέγοντας προσωδία στα ομηρικά και κλασικά χρόνια εννοούμε ότι τα φωνήεντα, οι δίφθογγοι και οι συλλαβές που ταπεριέχουν ήταν ανάλογα βραχύχρονες και μακρόχρονες. Το ο είναι βραχύχρονο και το ω μακρόχρονο, σχηματικά το πρώτο διαβάζεται [ο] το δεύτερο [οο]. Το η είναι μακρόχρονο και διαβάζεται [εε]. Τα α, ι, υ είναι δίχρονα – άλλοτε μακρόχρονα κι άλλοτε βραχύχρονα. Σταδιακά στα μετακλασικά χρόνια η προσωδία καταργείται.

Ο τονισμός των λέξεων και των φράσεων ήταν μουσικός και όχι δυναμικός. Σε υψηλότερη μουσική κλίμακα διαβαζόταν η συλλαβή που είχε τόνο και όχι πιο δυνατά. Ας το πω σχηματικά, σε άλλη νότα διάβαζαν την τονιζόμενη συλλαβή. Δεν σημείωναν τόνους στις λέξεις. Στα αλεξανδρινά χρόνια ο Αριστοφάνης ο Βυζάντιος το 200 π.Χ. περίπου επινοεί τονικά σημάδια (οξεία, βαρεία, περισπωμένη) για να διευκολύνει στην προφορά τους ξένους / μη ελληνόφωνους. Τότε επινοούνται και τα πνεύματα (ψιλή και δασεία). Η δασεία ήταν ένα [χ] που διαβαζόταν στην αρχή των λέξεων που άρχιζαν από υ και ρ, αλλά και στα άλλα αρχικά φωνήεντα και δίφθογγους. Η λέξη ιστορία διαβαζόταν [χιστορία] όπως στα λατινικά historia. Για να διαβάζεται αυτό το [χ] έβαλαν πάνω από το ι δασεία. Οι λέξεις που δεν άρχιζαν από δασυνόμενο φωνήεν πήραν ψιλή για λόγους αναλογίας / αρμονίας θα λέγαμε, ώστε όλες οι λέξεις που άρχιζαν από φωνήεν ή δίφθογγο είχαν πνεύμα. Αυτό το σύστημα γενικεύθηκε ως τον 9ο μ.Χ. αιώνα.

Μέσα σε πολλούς αιώνες, ας υποθέσω δέκα, πριν από την καταγραφή των ομηρικών επών, διαμορφώνεται το πλαίσιο της ελληνικής γλώσσας.

Η ομηρική γλώσσα είναι λογοτεχνική, δε μιλήθηκε ακριβώς από κανένα σύνολο κατοίκων της ελληνικής χερσονήσου και των μικρασιατικών παραλιών και νησιών, αλλά ήταν κατανοητή από όλους. Γενικά, οι αρχαιοελληνικές λογοτεχνικές γλώσσες ήταν προσιτές σε όλους τους Έλληνες, ανεξαρτήτως διαλέκτων. Οι πολλές μετακινήσεις και οι χωριστές κοινότητες συνέτειναν στην ύπαρξη πολλών διαφορετικών 'εκδοχών' της ελληνικής - των διαλέκτων. Αλλά και κάθε λογοτεχνικό είδος είχε προτίμηση αποκλειστικά ή όχι σε μια συγκεκριμένη διάλεκτο. Ο Πίνδαρος παρότι μιλούσε την αιολική, γράφει στη δωρική.

Ο λογοτεχνικός πεζός λόγος είναι δημιούργημα των Ιώνων - Ιστορίες του Ηροδότου σε ιωνική με απλή δομή και παράταξη. Ο Θουκυδίδης στην αρχαία αττική διάλεκτο με ακριβολογία και κυριαρχία στα εκφραστικά μέσα. Στη φιλοσοφία του Πλάτωνα εκφράζεται αφηρημένη σκέψη στην αττική.

Στη ρητορεία (δικανική, πολιτική και πανηγυρική) η αττική φτάνει σε κλασικά όρια. Στο Δημοσθένη εκφράζεται ο συναισθηματικός κόσμος τέλεια.

Στην τραγωδία χρησιμοποιείται η αττική με δωρικά και ιωνικά στοιχεία, κατανοητά σε όλους.

Μετά τους Περσικούς πολέμους σε όλες τις ελληνόφωνες περιοχές επιβάλλεται σχετικά ή απόλυτα η αθηναϊκή ηγεμονία και η αττική διάλεκτος. Αργότερα επισημοποιείται στη Μακεδονία και διαδίδεται από το Μεγαλέξανδρο.

Στα νέα κέντρα της Ανατολής σε αλλογενείς και αλλόγλωσσους μεταδίδεται η αττική που όμως αλλοιώνεται. Σχηματίζεται η λεγόμενη Κοινή, ενώ περιορίζονται / παραμερίζονται όλες οι άλλες πλην της αττικής διαλέκτοι.

Το τέλος της αρχαίας περιόδου συμπίπτει με την αρχή της λεγόμενης Βυζαντινής. Εισέρχονται στη γλώσσα λατινικές λέξεις. Σ' έναν ζωντανό οργανισμό, όπως η γλώσσα, υπάρχει επικοινωνία και επίδραση από άλλους πολιτισμούς και γλώσσες, πράγμα που γινόταν διαχρονικά στην ελληνική γλώσσα και γραμματεία.

Ήδη από την πρώτη φάση της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας υπάρχει διγλωσσία: στις κρατικές και άλλες επίσημες δομές η αττική διάλεκτος και στην κοινωνία η εξελιγμένη κοινή με τις ενδιαμέσες επιρροές.

Στον 11ο αι. μ.Χ. ανάγεται η αρχή της νέας ελληνικής γλώσσας και γραμματείας, με τα ακριτικά τραγούδια και άλλα ποιητικά δημιουργήματα στη συνέχεια. Ίσως θα μπορούσαμε να μιλήσουμε (λίγο αυθαίρετα) τότε για τριγλωσσία: αττική, λόγια / κοινή, λαϊκή / αρχή νεοελληνικής. Υπάρχουν έργα και στις τρεις μορφές.

Κατά τη βυζαντινή περίοδο διαμορφώνονται επίσης διάφορε τοπικές γλωσσικές μορφές (ποντιακά, κυπριακά, θρακικά κλπ).

Με την πάροδο του χρόνου διατηρούνται συνήθως πολλά στοιχεία - ακόμη και διαλεκτολογικά - αρχαιότερων γλωσσικών μορφών.

Στα χρόνια της οθωμανοκρατίας διαμορφώνεται και ομιλούμενη κοινή λαϊκή και λογοτεχνική γραπτή γλώσσα. Παράλληλα υπάρχουν οι αττικιστές (που

πρωτοεμφανίζονται ήδη από το τέλος της κλασικής αρχαιότητας) και πιστεύουν ότι πρέπει να επανέλθει η γλώσσα στην αττική της κλασικής περιόδου, γιατί αυτή είναι η τέλεια μορφή της ελληνικής γλώσσας.

Κατά το 19ο αιώνα, πριν και μετά την Επανάσταση, υπήρχαν συγγραφείς που χρησιμοποιούσαν την απλή ομιλούμενη γλώσσα, αλλά και άλλοι που πιστεύουν (με εμμονή) ότι για να ανθίσουμε ξανά πρέπει να μιμηθούμε την αρχαία γλώσσα – αρχαϊστές – αυτό ακριβώς επιδιώκει το νέο κράτος σε όλες τις δομές του – το αποτέλεσμα: ένας χαμένος αιώνας.

Η εκκαθάριση της ομιλούμενης από παρείσακτα στοιχεία – διαδικασία που δημιούργησε την καθαρεύουσα – πραγματοποιήθηκε επαναφέροντας παλιές λέξεις ή δημιουργώντας νεολογισμούς. Έτσι ανάμεσα στους αρχαϊστές και στους δημοτικιστές στάθηκε ο Αδαμάντιος Κοραής που κήρυξε τον καλλωπισμό της ομιλούμενης γλώσσας. Οι δύο άλλες πλευρές πολέμησαν την κοραϊκή αίρεση.

Στον εικοστό αιώνα η ίδια η ζωή εξομάλυνε τις ακραίες γλωσσικές αντιλήψεις, ώστε σε γενικές γραμμές να υπάρχει μια κοινή ομιλούμενη γλώσσα, που χρησιμοποιείται στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο.

Βέβαια, “διγλωσσία”, με την έννοια των διαφορών που παρουσιάζει η χρήση της γλώσσας ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο του χρήστη και το γενικότερο επικοινωνιακό πλαίσιο, υπάρχει και θα υπάρχει.

Η τονική απλοποίηση – το μονοτονικό – με την κατάργηση των πνευμάτων και των πολλών τόνων – δεν ήταν κάτι που αλλοίωσε την ελληνική γλώσσα. Είδαμε εξάλλου ότι τα σημάδια τούτα είναι μεταγενέστερα και όχι εγγενή στοιχεία της γλώσσας μας. Λέγονται πολλά υπερβολικά για την “καταστροφή” που επέφερε το μονοτονικό. Ανεύθυνες γενικεύσεις δείγμα της νεοελληνικής παθογένειας...

Χρήσιμο είναι να θυμόμαστε αυτό που λέγει στα Προλεγόμενα ο Αδαμάντιος Κοραής “Η γλώσσα είναι ένα από τα πλέον αναπαλλοτρίωτα του Έθνους κτήματα. Από το κτήμα τούτο μετέχουν όλα τα μέλη του έθνους με δημοκρατικήν, να είπω ούτως, ισότητα. Κανείς, όσον ήθελεν είσθαι σοφός, ούτ’ έχει, ούτε δύναται ποθεν να λάβη το δίκαιον να λέγη προς το έθνος: ‘Ούτω θέλω να λαλής, ούτω να γράφης’ (...) Μόνος ο καιρός έχει την εξουσίαν να μεταβάλλη των εθνών τα διαλέκτους, καθώς μεταβάλλει και τα έθνη”.

Κλείνοντας, παραθέτουμε κάποια συμπεράσματα από το βιβλίο του Δ. Ε. Τομπαΐδη “Επιτομή της Ιστορίας της Ελληνικής Γλώσσας”: “Εξετάζοντας γενικά την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας διαπιστώνουμε πως στάθηκε συντηρητική στις αλλαγές της (...) Διατηρεί στη σημερινή της μορφή πάρα πολλά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής, ακόμα και της πανάρχαιας ινδοευρωπαϊκής, απaráλλαχτα ή όμοια με τα αρχαία, και στη φωνητική μορφή (λιγότερα) και στην κλίση και στο λεξιλόγιο. Γενικά μπορούμε να πούμε ότι η νέα ελληνική δε διαφέρει από την αρχαία στη δημιουργία νέου τυπικού όσο στην απλοποίηση του τυπικού της αρχαίας. Η απλοποίηση αυτή συντελείται στα χρόνια της ελληνιστικής κοινής, ενώ από τότε ως σήμερα οι αλλαγές υπήρξαν ελάχιστες”. Η προφορά και η φωνητική μορφή των λέξεων από τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες μένουν περίπου οι ίδιες, το ίδιο και οι περισσότεροι γραμματικοί τύποι, στην παραγωγή και στη σύνθεση λέξεων εφαρμόζονται οι ίδιοι κανόνες, στο λεξιλόγιο μεγάλος αριθμός λέξεων παραμένει από τις παλιότερες εποχές, όσον αφορά τη σύνταξη ο Αχιλλέας Τζάρτζανος λέγει (ίσως υπερβολικά) “αν άπαξ γνωσθή καλώς η σύνταξις της νέας γλώσσας, είναι πλέον γνωστή κατά το μέγιστον αυτής μέρος και η σύνταξις της αρχαίας”.

Αναμφίβολα, παρατηρούμε σε όλα τα επίπεδα διαφορές, υπάρχει όμως συνέχεια αδιάκοπη. Για τούτο μιλούμε για ελληνική γλώσσα και όχι αρχαία, μεσαιωνική και νέα. Πότε θα το περάσουμε αυτό στα παιδιά μας αλλά και στην κοινωνία ευρύτερα, που πολύ συχνά και σπουδασμένοι άνθρωποι θεωρούν ότι άλλα είναι τα αρχαία και άλλα τα νέα ελληνικά;

Εισήγηση στο Εργαστήριο “ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟΤΗΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ” στα πλαίσια της Διημερίδας “Νησίδες Διαχρονικής Αρχαιογνωσίας στη Σύγχρονη Θράκη”

Ξάνθη, 14 – 15 Νοεμβρίου 2014

Θανάσης Μουσόπουλος

Image not found or type unknown

Θανάσης Μουσόπουλος

Ξάνθη, Ιούλιος 2015
του Θανάση Μουσόπουλου
Πηγή: [.thrakitoday.com](http://thrakitoday.com)